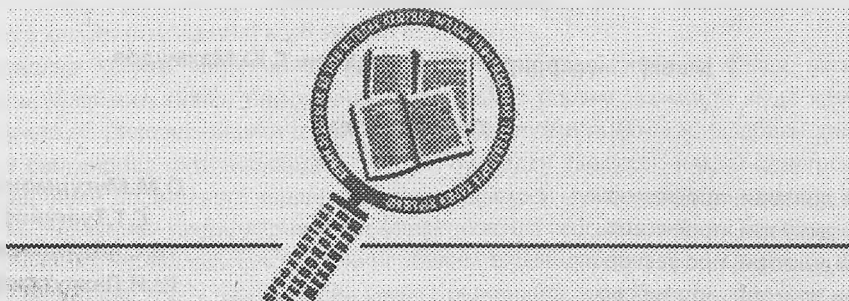

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ХАЛҚ ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ

Т.Н.ҚОРИ НИЁЗИЙ НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ
ИЛМИЙ ТАДҚИҚОТ ИНСТИТУТИ

ИЛМИЙ-ПЕДАГОГИК ВА ЎҚУВ-МЕТОДИК
НАШРЛАР ОРҚАЛИ ИНФОРМАЦИОННИЙ ТАҲДИДЛАРГА
ҚАРШИ КУРАШИШ:

профилактика, технология, механизм
мавзусидаги

РЕСПУБЛИКА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ

МАТЕРИАЛЫ
РЕСПУБЛИКАНСКОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ ИНФОРМАЦИОННЫМ УГРОЗАМ
ЧЕРЕЗ НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ
И УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ИЗДАНИЯ:
профилактика, технология, механизм

муҳофаз

Мундарижа

уларнинг	Сўз боши	3
а кучайиб	ИНОЯТОВ У.И.	5
и долзарб	МАХМУДОВ С.Ю.	6
Номақбул	САФАРОВА Р.	8
.. Бу бутун	МУСЪРМАНОВА О.	9
раш чора-	ТАЙЛАҚОВ Н.	10
	ЎЛАТОВ Б.	12
	САТТОРОВ Ш.	13
	ТОШБЕКОВ Д.	15
	АКРАМОВА Ф.	16
	НОСИРОВ Н.	18
	СУЛТОНОВ Б.	20
	МУЙДИНОВ М.	21
	ҲАМИДОВА М.	22
	АСИЛОВА Г.	23
	АКРАМОВА Ш.	24
	ИНОҚОВ Қ.	26
	ИСМАИЛОВА Ж.	26
	ИСМАИЛОВ А.	28
	ТУРҒУНОВ С.	29
	ҲАКИМОВА Д.	30
	ЛОБАНОВ Н.	32
	ШЕВЕЛЁВА Н.	33
	АКБАРОВ А.	35
	НУРИШЕВ М.	36
	КУТЕРБЕКОВ К.	37
	НУРИШЕВА А.	38
	ЛОБАНОВ Н.	40
	НАУМОВ Д.	41
	ТЕМИРОВ Н.	42
	ЮСУПОВ Ю.	43
	АБДУЛЛАЕВА Б.	44
	ИСМАИЛОВ Б.	46
	КАРИМОВ А.	47
	СОБИРОВ Н.	48
	БЕКЧАНОВ Ҳ.	49
	ДАВЛЕТОВ Р.	50
	ЮЛИМОВ А.	51
	РАҲИМОВА И.	52
	АЛЛАНИЕЗОВ А.	53
	АБДУНАЗАРОВ С.	54
	НУРХОНОВ Н.	55
	АВАЗОВ К.	56
	АЛЛИЙРОВ А.	57
	АСҚАРОВ И.	58
	ЮЛДОШЕВ Б.	59
	ҲУСАНОВ О.	60
	ГАЙНУТДИНОВА Л.	61
	ҒАФФАРОВ Ф.	62

202	ШАРОПОВА З.	Глобаллашув жараёнида ёшларга миллий ғояни шакллантириш қўлланмалари	244
203	РАХИМОВА П. ШАРОПОВА З. УСМОНОВА Ш.	Ёшларда китоб ўқиш маданиятини шакллантиришнинг мақсади ва асослари	245
204	ШЕРБЕКОВА Г.	Ўқувчиларни интеллектуал салоҳиятини шакллантиришда ахборот коммуникацион технологияларнинг ўрни	246
205	ҚОБИЛОВА А.	Ҳолий-мафкуравий ахборотларнинг таъсир ўтказиш имкониятлари	247
206	ҚАШИЕВ Ш.	Замонавий педагогик технологиялардан фойдаланиш – самарали натижалар кафолати	248
207	ШОКИРОВА Д. ЭРНАЗАРОВА Г.	Миллий қонунчилик информацион таҳдидларга қарши курашишнинг муҳим омилли сифатида	249
208	ТАЙЛАКОВ Н.	Социально- педагогические аспекты профилактики и коррекции склонных к правонарушению	250
209	АСАДОВ Ю.	уашихся общеобразовательных школ	250
210	ЮНУСОВА Д. ЯГШИЛИКОВА З.	Ўқувчи шахсининг ижтимоийлашувига интернетнинг таъсири	252
211	НОРМУРОВОДА Д.	Ўқувчиларда интернетдан фойдаланиш маданиятини шакллантириш	253
212	ЭГАМУЛОВ Э.	Глобаллашув – ижтимоий, сиёсий ва иқтисодий жараёндир	254
213	БАРНОЕВА М.	Информациявий таҳдидларга қарши курашишнинг ҳуқуқий-меъёрий асослари	254
214	КЎРБОНОВ А.	Илмий-педагогик ва ўқув-методик нашрлар орқали информациявий таҳдидларга қарши курашиш: таҳлил ва мониторинг	256
215	УМАРАЛИЕВА М. СУЯРОВА Л.	Ёшларда мафкуравий иммунитетни шакллантиришда оммавий ахборот воситаларининг ўрни ва аҳамияти	258
216	САТТАРОВА Ҳ. КАРИМОВА Г.	Интернет имкониятлар эшигидир	259
217	РЕЙИМБЕКОВА Ш. РАДЖАПОВ З.	Информацион таҳдидларга қарши курашишда “Оила – маҳалла – таълим муассасаси” ҳамкорлигининг аҳамияти	261
218	МАТТИЕВ Ж. ХУЖАМОВ Д. ХУЖАМОВ М.	Информациявий таҳдидларга қарши курашишни таъминлашнинг психологик асослари	262
219	РАХМАНОВА М. СОДИҚОВА Г.	Дискларни нусхалашдан ҳимоялаш	264
220	ТАРИХ ТАЪЛИМИДА АМИР ТЕМУР СИЙМОСИ	Тарих таълимида Амир Темур сиймоси	266
221	ЁШЛАРНИ ТУРЛИ ИНФОРМАЦИОН ТАҲДИДЛАРДАН ҲИМОЯЛАШДА ОИЛАВИЙ ПСИХОЛОГИК ХИЗМАТИНИНГ ЎРНИ	Ёшларни турли информацион таҳдидлардан ҳимоялашда оилавий психологик хизматининг ўрни	267
222	ҲАМЗАЕВ Ҳ.	Бошланғич синф ўқувчиларида ижтимоий фаоллик қўникмаларини шакллантириш йўллари	268
223	ШОДМОНОВА Ш. МИРАЛИЕВА Д.	Талаба-ёшларнинг маънавий-ахлоқий тарбиясига таъсир этувчи информациявий таҳдидлар ва уларни бартараф этишнинг психологик механизмлари	269
224	КЕНДЖАЕВ Р.	Педагог кадрларнинг малакасини оширишда медиасаводхонлик ва ахборот хавфсизлиги масалалари	271
225	ХАЛИКОВ А.	Педагогик маҳорат мезонларининг ривожланиш даражаси	272
226	АХМЕДОВА Л. ТОШТЕМИРОВА Г.	Бошланғич таълим сифат-самарадорлигини оширишда мультимедиа технологияларидан фойдаланиш	274
227	ГАППАРОВА М.	Талабаларни касбий-педагогик фаолиятга тайёрлашда информацион хуружлардан сақланиш механизмлари	275
228	ҚУЧҚАРОВА Ф. МАМАЖОНОВА Э.	Илмий-педагогик ва ўқув-услубий нашрлар орқали ўқитувчиларда ахборот маданиятини ривожлантириш	276
229	МУСАЕВА Д.	Ақлий ривожланишида нуқсонли бўлган мактабгача ёшдаги болаларнинг коррекцион таълим тизимига замонавий ёндашиш	277
230	РИСКУЛОВА К.	Бўлажак инглиз тили ўқитувчиларини мустақил таълим жараёнида социоллингвистик компетентлигини шакллантиришнинг ўзига хос хусусиятлари	279
231	ҚОРАХОНОВА Л.	Узлуксиз таълим тизимида ўқувчилар медиамаданиятини ривожлантириш технологияси	280
232	АБДУРАХМАНОВА К.	Информационная война, угрозы и ответы	282
233	ДЖАЙЛАВОВА А.	Компьютер тармоқларида таҳдидларга қарши курашишнинг самарали механизмларини жорий этишнинг ўзига хос жиҳатлари	283
234	ДИВАНОВА М. УМАРАЛИЕВА М.	Ёшларда ҳолий-маънавий таҳдидларга қарши курашиш қўникма ва малакаларни шакллантириш	284
235	ХОЛМУРДОВ Л.	Таълим тизимини ривожлантиришда педагогик технология моҳияти	285
236	ХАЛМУРАТОВ О. ХУЖАМОВ Д.	Таҳдидлар таҳлили, дастурий таъминот хатолари	286
237	БОЙМУРОВОДА Г. ХОЛИҚНАЗАРОВ Р.	Информацион таҳдидларга қарши курашишда “Оила – маҳалла – таълим муассасаси” ҳамкорлигидан самарали фойдаланишнинг зарурияти	287
238	БОЙМУРОВОДА Г.	Малака ошириш тизимида ахборот коммуникатив технологиялардан фойдаланиш давр талаби	289
239	ТАЙЛАКОВ Н. ДЕҲҚАМБАЕВА З.	Вояга етмаганлар орасида жиноятчилик ва ҳуқуқбузарликни олдини олиш ишларини такомиллаштириш – долзарб муаммо сифатида	290
240	ШУКУРОВА Д.	Проведение практических занятий по физике с использованием мультимедийного оборудования	291
241			291

деб бежизга таъкидламаган Биринчи Президентимиз Ислом Каримов.

Кўпгина ота-оналар ўз фарзандларини информацион ҳимояси ҳақида бош қотиришади ва кўплаб сайтлар, ҳақда керакли тавсиялар бериб келишади. Асосан компьютерга ўрнатилган “ота-она назорати” саволга жавоб бўлиб хизмат қилади. Аммо катталар учун тузилган сайтларга мобил телефондан кириш мумкинлиги эсдан чиқиб қолади. Бундан ташқари статистика шуни кўрсатадики, кўпгина ёш болалар ҳимояланиш тизимларини айланиб ўтишга ҳаракат қилишади ва кўплари буни уддасидан чиқишади. Яъни муаммо ота ва бола ўртасидаги можарога кўчади. Катталар жуда бўлмаганда ўзларини тинчлантиришлари учун қандайдир йўللари топишади, фарзандларига эса гўёки ўз ҳуқуқлари чекланганлигини тан олгандек бўлиб туришади, амалда болани виртуал дунёга қизиқтириб ортирадиган нарсадан бошқа ҳеч нарсга ўзгармай қолади.

Фарзандларимизни таҳдидлардан ҳимоя қилиш муаммоси биз учун қандайдир чуқур бўлиб туриши керак. Муаммо эса интернетни ўзида эмас, балки баъзи бир маълумотлардан кам экани ҳеч кимга сир эмас.

Бугунги глобаллашув жараёниларида ахборот оламида қандайдир девор ўрнатиб бўлмаслиги, фарзандларимизни чағлантиришга, тўғри йўлдан тойдиришга қаратилган информацион таҳдидлардан, ахборот хуружларидан ҳимоялаш чораларини кўриш долзарб вазифадир.

Мақтаб ёшдаги ёшларда ахлоқий тушунчаларни оқилона шакллантириш, ноҳўя ҳуқ-атвор чет эл фильмларининг мазмуни маънавият ва руҳиятга салбий таъсир этишини мутассил тушунтириш лозим. Ижтимоий турмушда учрайдиган баъзи бир “ярамас” юриш-туришларга, иллатларга, сарқитларга қақшатқич зарба бериш, уларнинг таъсиридан йигит ва қизларни асраш, ёт ташвиқот моҳиятига қарши кураш олиб бориш ўқитувчилар жамоасининг бош вазифаси ҳисобланади.

Психологлар олиб борган илмий тадқиқотларнинг кўрсатишича, юксак ахлоқий тушунчалардан бўриқ виждон, фахрланиш, уялиш, адолатлилик кабиларни илк ўспиринларнинг ярми тўлароқ изоҳлаш, шарҳлаш имкониятига эга бўлганлар, холос.

Иқтидорли ёшларнинг психоциал томонлари, юқори даражада фикрлаш қобилиятлари, олдиндан сезиш ва кўриш туйғулари мужассам, ижтимоий ҳаётга тез мослашадиган, атрофдагиларга бўлган яхши муносабатларида кўринади.

Ёшларнинг ички ва ташқи муҳитга нисбатан ижтимоий-психологик жиҳатдан мослаша олмасликлар уларнинг ёт ғоялар ва деструктив гурӯҳлар таъсирига тушиши эҳтимолини ошириши мумкин. Таълим ва тарбия жараёнида нафақат ёшларнинг билим, кўникма, малакаларини такомиллаштиришга, балки ундаги танқидий тафаккур, мустақиллик ҳусусиятларини шакллантириш ва ривожлантиришга ҳам эътибор бериши мақсадга мувофиқдир. Айни мақсадда тегишли чора-тадбирларни амалга ошириш, психологик манипуляция ва унинг таъсирини бартараф этиш восита ва усулларини тадқиқ этиш, ёшларда зарурий кўникмаларни шакллантириш айни пайтда аҳамият берилиши зарур бўлган муҳим вазифалар сирасига киради.

Соғлом фикрга эга, ҳар жиҳатдан баркамол, интеллектуал етук авлодни тарбиялашни асосий мақсад қилган мамлакатимизда, ёшларимизнинг бўш вақтини мазмунли ўтказиш, истеъдодларини намоён этишига кенг имконият яратилган.

Бугунги глобаллашув жараёнида ёш авлодни компьютер, мобил телефон каби техникалардан биров бўлса-да, чағлантиб китоб мутоаласига ундаш муҳим аҳамият касб этади.

Зеро, Биринчи Президентимиз Ислом Каримовнинг “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарида таъкидлаганидек, “ахлоқий бузуқлик ва зўравонлик, индивидуализм, эгоцентризм ғояларини тарқатиш, керак бўлса, шунинг ҳисобидан бойлик орттириш, бошқа халқларнинг неча минг йиллик анъана ва қадриятлари, турмуш тарзининг маънавий негизларига беписандлик, уларни қўпоришга қаратилган хатарли таҳдидлар одамни ташвишга солмай қўймайди”. Шундай экан, замонавий ахборот технологиялари, хусусан, интернетдан фойдаланганда унинг салбий таъсири мавжудлигини ҳар доим ёдда тутмоқ даркор. Зеро, ҳушёрлик инсонни муваффақиятга элтувчи энг муҳим омиллардан биридир.

Албатта, бир мақола доирасида ҳозирги кунда аҳамиятли ҳисобланган ёшларни, фуқароларни салбий информацион-психологик таъсирлардан ҳимоялаш муаммосини тўла тадқиқ этишнинг имкони йўқ. Шунинг учун ёшлар ҳуққининг анланмаган регулятив механизмларини ўрганиш, шахс ҳусусиятлари билан боғлиқ ёшлик даврига хос ҳимоя механизмларини тадқиқ этиш, жинс ҳусусиятлари билан боғлиқ равишда ёшлик давридаги психологик ҳимоя кўринишларининг ўзига хос жиҳатларни таҳлил қилиш, шахснинг ёшлик даврини тавсифловчи ҳиссий-иродавий, коммуникатив, интеллектуал ҳусусиятларини ўрганиш, шахснинг индивидуал-психологик тавсифи ва турли ҳимоя механизмлари ҳусусиятлари ўртасидаги мутаносиблик, боғлиқликни батафсил тадқиқ қилиш психология ва ижтимоий-гуманитар фанлар олдида турган долзарб масалалардан бири ҳисобланади.

ДИСКЛАРНИ НУСХАЛАШДАН ҲИМОЯЛАШ

Ж. МАТТИЕВ

Урганч Давлат Университети ўқитувчиси

Д. ХУЖАМОВ

Тошкент ахборот технологиялари университети Урганч филиали талабаси

Оптик дисклар рақамли садво каналлари кенг миқёсда маълумот тарқатаётган бўлса-да, улар бугунги кунда йирик электрон ахборот тарқатиш каналларидан бири ҳисобланади. CD ва DVD дискларга дастурлар таъминотдан тортиб, конференция ва кўргазма рекламаларгача умуман исталган турдаги маълумотларни ёзиш

мумкин. Дискларнинг очик савдога қўйилиши натижасида исталган шахс дисклардан эгалик ҳуқуқи бўлмаган ҳолатда ҳам нусха кўчириш имкониятига эга. Оптик дискларни нусхалашдан ҳимоялаш дисклар ноқонуний йўл билан тарқалишига қарши ягона чора ҳисобланади. Иккилик код шаклида тақдим этилган маълумотлардан эркин нусха олиш мумкин. Муаммо оддий нусха кўчириш имкониятини йўқотишдан иборат, яъни дастур ишга тушиши физик калитга боғлиқ бўлади. Бундай дастур кодидаги ўзгартиришлардан кейин уни махсус жараёнларсиз ишга туширишнинг иложи йўқ. Асосан дастурда қўшимча махсус ҳимоя модули (гуард модуле) код ўрнатилади ва дастур фақат белгиланган шартларга кўра (масалан, калит) амалга оширилади. Ҳимоялаш модули вазифаси физик калитнинг мавжудлиги ва шартларга мос келишидир. Бу компакт дискдаги махсус белги бўлиши мумкин. Маълумотлар алмашувчи асосий дастурнинг ҳимоя модули ва физик калити ишланган бўлади ва бу ўз навбатида системани хавфсизлигини оширади. Бундан ташқари бундай хавфсизлик модули технологияларнинг қўлланиши дастур савиясини оширади.

Умуман олганда, ҳеч қандай замонавий система ҳужумдан 100 фоиз ҳимоя қила олмайди. Ҳакерлар томонидан қилинадиган энг машҳур ҳужум усуллари қуйидагилар:

— дастур кодини ўзгартириш учун алгоритмни ва ишлаш принципини ўрганиш. Бу жараён юқори малака ва кўп вақт талаб этади.

— бузилган нусхани яратиш. Бунда дастур ҳимоя модуль бўлмаган ҳолатда ҳам тўлиқ ишлай олади.

— калитни нусхалаш. Бугунги кунда жуда кўплаб турдаги калитлар мавжуд ва баъзиларини оддийгина дастурга нусхасини кўчириб ўтказиш кифоя.

Ҳимоя модулини бузиш. Махсус дастур тузилиб ҳимоя модулига ўхшаш вазифани бажаради.

Оптик ахборот воситалари учун ахборотни нусхалашдан ҳимоялашнинг энг асосий усулларида бири контентли ўлаш усули билан ҳимоя ҳисобланади. Ҳимояланган оптик дискга ёзилган контент оптик диск топологиясига боғланган бўлиб, CD ва DVD дисклар нусхалаш жараёни ишга тушмайди. Дисклар қанча нусхада чиқишдан қатъий назар ҳимоялашнинг қуйидагича усуллари мавжуд:

1. CD ва DVD ахборот воситаларини калит орқали ҳимоялаш.

Диск биринчи мартаба ўқитилганда ҳимоя тизими ўқитилаётган диск физик параметрлари мос маълум диск калитини киритишни талаб қилади. Ҳимояланган оптик дисклар нусхаси ихтиёрий заводда ҳеч қандай қўшимча техник қурилмаларсиз ёзилади.

— дисклар нусхаси ихтиёрий заводда ёзилади;

— фойдаланувчи дискга биринчи мурожаат қилганда паролни ёзиши керак.

2. CD ва DVD ахборот воситаларини калитсиз ҳимоялаш (кейлесс).

Бу усулнинг олдинги схемадан фарқи шундаки, фойдаланувчи диск калитини ёзишига ҳожат йўқ, яъни диск ўқитилган пайтда бу жараён автоматик тарзда амалга ошади. Текшириш жараёни фойдаланувчига яширин тарзда амалга оширилади. Ҳимояланган дисклар нусхаси СтарФорсе компанияси сертификатига эга бўлган ҳолатда қўшимча техник қурилмаларсиз ёзилади.

— фойдаланувчи калитни ёзишига ҳожат йўқ — жараён автоматик амалга ошади;

— диск нусхаси фақат СтарФорсе компанияси сертификатига эга заводларда ёзилади.

3. CD-R ва DVD-R ахборот воситаларини диск билан биргаликда ҳимояси.

Бу усулда СтарФорсе компанияси томонидан ишлаб чиқарилган махсус CD-R ва DVD-R ахборот воситаларидан фойдаланилади. Нусхалаш жараёни уй шароитида ихтиёрий CD/DVD қурилмаларда нусхалаш мумкин. Дискни текшириш жараёни фойдаланувчига яширин тарзда амалга оширилади:

— ҳимояга эга ушбу оптик дискларга исталган жойда маълумот ёзиш мумкин;

— фойдаланувчи калитни ёзишига ҳожат йўқ жараён автоматик амалга ошади.

СтарФорсе компанияси томонидан тақлиф этилган CD ва DVD дискларни ҳимоя қилишнинг замонавий усули бугунги кунда ҳуқуқбузарлар учун жиддий тўсиқ бўлмоқда. Дискларни нусхалашдан ҳимоялашнинг кўплаб тизимлари мавжуд. Уларга мисол қилиб, cactus data shield, sd-cops, dissguard, laserlosk, protektsd ва бошқа системаларни олиш мумкин.

cactus data shield. Бу технология аудио sd ҳимояси учун исроил компанияси мидбар томонидан оптик дискларни ноқонуний йўл билан нусхалашга қарши яратилган тизим бўлиб, дастлаб sds-100 номини олган. Кейинчалик у такомиллаштирилиб, sds-200 номи билан 2002 йилда чиқа бошлаган. Унинг энг катта ютуғи ҳимоя тизимининг яширин ниқоб (embeldded masking technology) остида эканлиги бўлиб, cactus data shield тизимининг асосий стандартларидан бири ҳисобланади. Диск асосан 2 сессия кўринишида ёзилади. Биринчи “ҳақиқий” ўз ичига sd-da форматдаги овозли йўлакчаларни олади ва уни ихтиёрий компьютердан ташқари барча cd-аудиоплейерлар ўқий олади. Бу йўлакчалар бузилган секторга эга. Аудиоплейерлар уларни эътиборга олмайди, лекин компьютерлар уни ўқишда хатолик эълон қилиб, ўқишни тўхтатади. Иккинчи сессия биринчисига қараганда кенгрок хизмат кўрсатиш майдонига эга бўлиб, унда овозли файллар mp3 форматда ҳажми эса кичрайтирилган шаклда бўлади. Диск компьютер томонидан ўқилганда қуйидаги сессияга мурожаат этилади ва фойдаланувчи мусиқа қўйилгандан 28 сония ўтгач экранда мусиқа узунлиги хатолиги ҳақида маълумот пайдо бўлиб, мусиқа тўхтатилади. Кўчиришни амалга оширишда эса компьютер фақат иккинчи сессияни кўради.

sd-cops. Бу технология маҳсулотлари 1982 йилда link data security компанияси томонидан асосий мақсади дискларни ноқонуний усулда нусхалашдан ҳимоялаш бўлиб, деярли 30 йилдан буён фаолият олиб бормоқда. Ҳозирги кунда компания дастурлар учун ҳимоя тизими dos системаси ва windows операцион тизимлари учун мўлжалланган. sd-cops компакт дискни таниб олиш хусусиятига эга бўлиб, нусхаланган дискларни четлаб ўтади. Бу технология ишлаш принципи қуйидагича бўлади. Бу технология ўрнатилган компакт дискдан фойдаланиш учун

махсус дастур автоматик ишга тушади ва дискда ёки диск қутичасида ёзилган код орқали хисоблаш охирида ёзилади. бу код ҳар бир компакт диск учун ҳар хил бўлади. код киритилган эса дастур компьютерга фақат оригинал диск билан биргаликда ишга тушади. оригинал дискдан олинган нусха билан эса дастур ишмайди. cd-cors технологияси билан ҳимояланган диск одатда дастурда sd cors. dll файли ёки кенгайтмалар файлларига эга бўлади. sd-cors дискларни ишончли ҳимоя қилади, лекин бу ҳимояни ушбу бўлиш орқали ҳимояни четлаб ўтиш мумкин.

хулоса қилиб айтиш мумкинки, оптик дискларни нусхалашдан мукаммал ҳимоялашнинг имконияти дискларни нусхалашдан ҳимоялаш тизимлари орқали ахборотни қисман ҳимоялаш мумкин. бугунги кунда тизимини четлаб ўтиб, дисклардан нусха олувчи (clone cd, alcohol 120 фоиз) кўплаб дастурлар мавжуд.

ТАРИХ ТАЪЛИМИДА АМИР ТЕМУР СИЙМОСИ

М. ХУСНОВ

Низомий номидаги ТДПУ

Ҳар қандай давлат, жамият ривожини, тараққиётини бу ерда таълим ва тарбиянинг қандай йўлга қўйиши билан ҳам чамбарчас боғлиқдир. Ўзбекистонда бу масалага катта эътибор билан қаралмоқда. Бу борада эътиборини қаратган: "Таълим ва тарбия, илм-фан, соғлиқни сақлаш, маданият ва санъат, спортни ривожлантириш" масалалари, ёшларимизни чуқур билимга эга бўлиши, чет тилларни ва замонавий ахборот коммунал технологияларини пухта эгаллашни таъминлаш доимий ўстувор вазифамиз бўлиб қолади".

Таълим-тарбия эса тарихдан қувват олади ва халқимизнинг улўф қадриятлари бу борада асосий омил бўлиб хизмат қилиши табиийдир. Масалан, Абу Райҳон Беруний, Абу Наср Форобий, Абу Али Ибн Сино, Имом Ал Бухарий, Алишер Навоий, Мирзо Улуғбек, Заҳириддин Муҳаммад Бобур, Жалолиддин Мангуберди каби кўплаб улўф қадриятлари Соҳибқирон Амир Темур сиймоси алоҳида ўринга эга бўлиб, нафақат юртимиз ё минтақада, балки дунёда давлатлар, халқларнинг эътиборига тушиб тадқиқот ва тарғибот объектига айланган. Чунки давлатчиликни ташкил этишдаги фаолияти ва қарашлари, олиб борган ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, маданий-маърифий ишлари, авлодларга қолдирган панду-ўғитлари асрлар оша ўз аҳамиятини йўқотмай келмоқда.

Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти И.А.Каримов таъкидлаганидек, "... бизнинг тарихи Амир Темурдек улўф сиймо бор экан, унинг қолдирган мероси, панду ўғитлари бугунги ҳаётимизга ҳамоҳанг бўлиб олдимизда турган бугунги муаммоларни ечишда бизга қўл келадиган экан, бизнинг бу меросни ўрганганимиз таърифламасдан, тарғибот қилмасдан ҳаққимиз йўқ". Шунингдек, "Амир Темур – халқимиз даҳосининг тимсоли, маънавий қудратимиз рамзидир" – дея қайд этган эди.

Амир Темурнинг ҳаёти ва фаолиятига доир асосий маълумотлар тарихчи Низомидин Шомий, Шараф Али Яздийларнинг "Зафарнома"лари, Ибн Арабшоҳнинг "Амир Темур тарихи", Абдураazzoқ Самарқандийнинг "Матлаъ ус-саъдайн", Мирхондиннинг "Равзат ус-сафо", Хондамирнинг "Хулосат ул-ахбор" каби асарларида учраётган ва улар асл манбалар сифатида қадри ҳисобланади.

Шу билан бирга XV асрда яшаган араб тарихчилари Ибн Халдун, Ибн Дуқмоқ, Ас-Суютий, Қалқашандий, Ас-Саҳовий, Бадриддин Ал-Айний, Ал-Мақризий ва бошқаларнинг тарихий асарларида Соҳибқироннинг ҳаёти, ҳарбий юришлари тўғрисида кўпгина маълумотлар сақланган бўлиб, улар деярли ўрганилмаган.

Темурбек (тўлиқ исми Амир Темур ибн Тарағай ибн Амир Барқул) 1336 йил 9 апрелда Кеш (ҳозирги Шаҳрисабз) шаҳри яқинидаги Хўжа Илғор қишлоғида туғилди. Ёшлик чоғиданоқ махсус мураббийлар назоратида чабандозлик, овчилик, камондан нишонга ўқ узиш, ҳарбий машқ ва ўйинлар билан машғул бўлган. Манбаларда асосланган таълиқларда Амир Темурнинг илк ўқитувчиси Мулла Алибек бўлганлиги, кейин эса унга Шамсуддин исмли олим устозлик қилганлиги қайд этилади.

Темурбекнинг хотираси кучли бўлиб, форс, араб, турк тилларини ўзлаштиргани, Қуръони Каримни ёд олганлиги ҳам унинг заковатидан далолат беради.

Ундаги тўғрисиқлик ва қатъийлик, шижоат ва ишонч, тадбиркорлик ва оқибатлилиқ, узоқни кўра олиш каби сифатлар кўплаб садоқатли дўстлар, сафдошларни орттиришга, ўз олдига қўйган улўф мақсадларни амалга оширишда муҳим омил бўлиб хизмат қилди.

Темурбекнинг Мовароуннаҳр тахтига келишидан аввал, ҳали 30 ёшларда эканидаёқ (1366 йил) Қарши қалъасини олиш учун 243 нафар ботир йигитлари билан 12000 нафар Амир Мусо бошлиқ қўшинга қарши ўта пушти ўйлаб амалга оширган ҳарбий тактикаси уни рақиб устидан тенгсиз ғалаба қозонишга мўяссар этганлиги манбаларда қайд этилган.

Амир Темурнинг 1391, 1395 йилларда Тўхтамышхонга қарши, 1402 йил Туркия султони Боязид Елдиригга қарши ғалаба билан яқун топган ҳарбий юришлари кўпгина Европа давлатлари, шунингдек, Россия тақдирини муҳим роль ўйнади.

Амир Темур айниқса, маркази Самарқанд бўлган Ватани Мовароуннаҳрни ҳар томонлама юксалтириш учун бор кучини аямади. Меъморчилик, санъат соҳаларида амалга оширган кўпгина ишлари унинг номини абадиётга дахлдор этиб қўйди. Масалан, Шаҳрисабздаги Оксарой, Самарқанддаги Гўри Амир мақбараси, Бибиҳоним Жомъе масжиди, Шохизинда мажмуаси каби меъморий ёдгорликлари инсоният тафаккури ва санъатининг ноёб дурдоналари сифатида ЮНЕСКО рўйхатига киритилган.

Маҳобати, пештоқининг улканлигини кўриб, Заҳириддин Муҳаммад Бобур Оксаройга шундай таъриф бергани: "Мунча олий тоқ жаҳонда кам нишон берур. Дерларким, Касро тоқидин бу Буюкроҳдир." Соҳибқирон

6. Мазмуни ва тузилиш характери бўйича (таълимий ва тарбиявий, дунёвий ва диний, умумтаълим кассба йўналиштирилган, гуманитар ва технократик, турлича соҳавий технологиялар, хусусий предметли монотехнологиялар, политехнологиялар).

7. Ташкилий шакллар бўйича (аудитория-дарс, муқобилли, академик якка тартибли, гуруҳли. бўлиб ўқиш усуллари, табақалаштирилган таълим).

8. Билиш фаолиятини ташкил этиш ва бошқариш тури бўйича (маърузали классик ўқитиш; аудиовизуал техник воситалар ёрдамида ўқиш; «маслаҳатчи тизим»; китоб ёрдамида ўқитиш; «кичик гуруҳ» компьютерли ўқитиш; «репетитор» тизими; «дастурли таълим» - В. П. Беспалько).

9. Болага ёндашиш бўйича (авторитар, дидактоцентрик, шахсга йўналган технологиялар, ҳам эркин тарбиялаш, эзотерик технологиялар).

10. Устусор методлар бўйича (репродуктив, тушунтириш - кўрсатиш, ривожлантирувчи таълим муаммоли таълим, ижодий; дастурли таълим, диалогли, ўйинли таълим, ўз-ўзини ўқитиш таълими, информатик таълим).

11. Мавжуд анъанавий тизимларни янгилаш йўналишлари бўйича (муносабатларни инсонпарварлаштириш ва демократлаштириш асосида; болалар фаолиятини фаоллаштириш ва жадаллаштириш асосида; ташкиллаштириш ва бошқариш самарадорлиги асосида; ўқув материалларни методик ва дидактик реконструкциялаш асосида; табиатан монандлик, муқобиллик технологиялари);

12. Таҳсил олувчилар тоифаси бўйича (оммавий технология, олға одимловчи таълим, тулдир ўзлаштирмовчилар билан ишлаш технологиялари, иқтидорлилар билан ишлаш технологиялари).

Бу таснифни келтиришдан асосий мақсад педагогларни ўтмишда қўлланилган, ҳозирги кунда эҳтилофган ва келажак фаолиятда қўллаш мумкин бўлган технологиялар билан тўлиқ таништиришдир.

ТАҲДИДЛАР ТАҲЛИЛИ, ДАСТУРИЙ ТАЪМИНОТ ХАТОЛАРИ

О. ХАЛМУРАТОВ

Ташкент Ахборот технологиялар университети Урганч филиали катта ўқитувчи

Д. ХУЖАМОВ

Ташкент Ахборот технологиялар университети Урганч филиали талаббаси

Бугунги кунда катта миқдорда ҳар хил вазифалар ва турли соҳаларда қўлланишга мўлжалланган дастурли таъминотлар ишлаб чиқарилмоқда. Бироқ, барча дастурий таъминот ҳам ҳимояланган эмас. Дастурчи дастурли таъминотни яратиш мобайнида кўплаб хатоликларга йўл қўяди ва бунинг натижасида кейинчалик дастурли хавфсизлик заифлашади. Ҳакерлар ҳужум қилиши натижасида нафақат дастурга зарар етказиши, балки дастур жойлашган компьютер тизимига ҳам ҳужумни амалга ошириши мумкин. Умуман, дастурий таъминот ишлаб чиқариш жараёни бир неча босқичлардан иборат:

1. Тизимни таҳлил қилиш.
2. Талаблар таҳлили.
3. Лойиҳалаш.
4. Кодлаш.
5. Тестлаш.
6. Очирига етказиш.

Ҳар бир босқичда хатоликлар учраши мумкин ва улар оқибатида хавфсизлик заифлашиб, ҳакерлар томонидан ҳужумлар амалга оширилиш эҳтимоли мавжуд.

Мураккаб операцион тизимлар учун дастурий таъминот яратганда, дастурий таъминот ишланмас воситаларидан фойдаланиш дастурга бузғунчи усулда кириш потенциал имкониятини оширади. Бундан ташқари тўлиқ дастурий таъминот яратишда дастурчилар жамоасидан ташқари дастурга қандайдир йўллар орқали зарар еткази оладиган ҳакерлар жамоасида ҳам иш олиб бориш керак.

Дастурий таъминот ишлаб чиқарилишида талаблар таҳлилининг тўлиқлиги ва сифати лойиҳа муваффақиятининг калити ҳисобланади. Бунда дастурий таъминотга асосий талаблар унинг ҳужжатлаштирилганлиги, амал қилиши, синалганлиги, тизимни лойиҳалаш учун етарли даражада тузилган бўлиши лозим. Унда юз берилган хатоликлар дастурий таъминот хавфсизлигини кейинги босқичларда заифлаштиради. Дастурий таъминотнинг ишончлилиги ва хавфсизлигига талаблар тўғри қўйилмаган бўлса, бу ҳакерлар томонидан қилинадиган ҳужумларга заиф бўлиб, агар дастур тўғри амалга оширилмаса ёки бутунлай хатоликка учраса, бу ҳимояланмаган соҳадан дастурга ҳужум уюштириш имкониятини яратиб беради. Бундан ташқари, агар талаблар ҳаддан зиёд кўплиги сабаб дастурни тўлиқ тестлаш ёки тўлиқлигини текшириш имконияти бўлмаса, бу ҳам дастурий таъминот хавфсизлиги заифлашиб қолишига сабаб бўлади.

Лойиҳалаш босқичида дастурий таъминот ички характеристикаси ва мижознинг дастурий таъминотга талаблари асосида ташқи характеристикаси аниқланади. Архитектура система томонидан талабларга мос ҳолда бўлиши, ҳамда лойиҳа стандарти ва услубларига мос бўлиши лозим.

Лойиҳалашнинг энг муҳим босқичларидан бири бу масалани ечишнинг умумий услубини ишлаб чиқиш ҳисобланади. Бу бўлимда ҳар бир иш пухта кўриб чиқирилиши лозим, чунки бундаги хато жуда хавфли ҳисобланади. Лойиҳалаш жараёни ва унинг натижаси нафақат берилган талабларга кўра, балки танланган жараён модели ва лойиҳаловчининг тажрибасига боғлиқ бўлади.

Энг катта хатолар лойиҳалаш босқичида учрайди. Улар жуда қийинчилик билан топилади ва бартараф этилади. Бундай ҳолатда дастур хавфсизлиги заифлиги ва алгоритм хатолиги, агар дастур мукаммал тарзда амалга оширган тақдирда ҳам, бу хатоликларни бартараф қилишга таъсир қилмайди. Бунда дастурий таъминот ишлаш жараёнида хатоликлар кўзга ташланиши ёки ташланмаслиги мумкин.

Бундай хатоликларга мисол:

- Унинг хавфсизлигини амалга оширишдаги заифликларни ҳисобга олмаган ҳолда ТСП/ИП протоколларидан фойдаланиш;

- Дастур ишлаш жараёнида маълумотларни шифрланган ҳолда сақланмаслиги;

Дастурлаш жараёнида лойиҳалаш жараёни натижалари дастурий таъминот коди дастурлаш тилига ўгирилади. Шундан кейин, мавжуд код компиляция жараёнидан кейин бажариладиган кодга айланади.

Бу энг муҳим босқичлардан бири ҳисобланиб, унда барча хатоликлар ва дастурий таъминот заифликлари аниқланиб, тўғирланмоғи лозим. Акс ҳолда, ҳакерлар уни бажарилаётган кодда аниқлаб топиб, ҳужум уюштиришда қўллаши мумкин. Дастурий таъминотда бажарилаётган кодни қабул қилиш ва ўрганиш учун кўплаб махсус дастурлар мавжуд бўлиб, бажарилаётган код орқали кўплаб ҳужумлар амалга оширилади.

Тестлаш жараёнида дастурни синовдан турли мақсадларда синовдан ўтказиш жараёни юз беради:

- Дастурчи ва мижозга дастур белгиланган талабларга жавоб бериши намойиш қилинади;

- Дастур нотўғри амалга ошган ҳолатни, нохуш ёки ҳужжатсиз фойдаланилган ҳолатларни аниқлаш

Иккинчи вазифа ҳам муҳим ҳисобланади. Синовдан нотўғри ўтиш, хатоликларни топилмаслиги, тўлиқмаслиги, дастурдаги функцияларнинг боғлиқликлари ўртасидаги хатолар ва бошқа камчиликлар дастурий таъминотнинг энг муҳим босқичларида хатоликни келтириб чиқариб, дастурнинг хавфсизлиги заифлигига сабаб бўлиб, кейинчалик дастур ишлаб чиқарилгандан сўнг хатоларни топиш ва ўзгартириш жуда қийин. Ҳакерлар томонидан осонгина дастурга ҳужум уюштириб, ўз мақсади йўлида фойдаланишига олиб келади.

Дастурий таъминотни охирига етказиш босқичида ўзгартиришлар киритиш амалга оширилади. Ўзгартириш киритишга асосий сабаблар:

- Хатоликларни тўғирлаш;

- Дастурий таъминот ташқи муҳит ўзгаришига мослашиши;

- Мижоз талабларига мувофиқ дастурий таъминотни такомиллаштириш

Хатолар сонини минимал қилиш асосан лойиҳалаш, кодлаш ва тестлаш босқичларида талаб қилинади.

Дастурий таъминот ишлаб чиқарилишида рўй берадиган хатоликлар:

1. Лойиҳалаш.

- Талабларга мантиқан тўғри келмаслиги;

- Дастур таъминоти ва дастур ўртасидаги муаммолари;

- Алгоритмдаги хатолик;

- Технология оптимал тарзда амалга оширилмаслиги;

2. Кодлаш.

- Синтаксис хатоликлар;

- Ҳисоблаш жараёни нотўғри ташкил этилиши;

- Мантиқий хатоликлар;

3. Тестлаш.

- Дастурнинг ҳужжатсиз фойдаланиш хусусиятлари синовларидан тестлар йўқлиги;

- Тестдаги хатоликлар;

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, дастур кодини 100% ҳужумлардан ҳимоялашнинг имкони йўқ. Дастур яратиш босқичларида хатоликлар содир этилиб, уларни кўпчилигини аниқлаб бўлмайди. Лекин асосий эътиборни лойиҳалаш, кодлаш ва тестлаш босқичларига қаратганда, дастурий таъминот хавфсизлигини ошириш мумкин.

ИНФОРМАЦИОН ТАҲДИДЛАРГА ҚАРШИ КУРАШИШДА

“ОИЛА – МАҲАЛЛА – ТАЪЛИМ МУАССАСАСИ” ҲАМКОРЛИГИДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШНИНГ ЗАРУРИЯТИ

Г. БОЙМУРОВА,
Тошкент вилояти ХТХҚТМОИ
доценти п.ф.н.
Р. ХОЛИҚНАЗАРОВ,
Тошкент вилояти ХТХҚТМОИ
катта ўқитувчиси

Келажагимиз эгаларининг маънан етук, жисмонан соғлом, юксак салоҳиятли, ҳеч кимдан кам бўлмаган ҳолда камолга етишида “Оила – маҳалла – таълим муассасаси” ҳамкорлиги муҳим аҳамиятга эга. Оила ҳар бир халқнинг, миллатнинг давомийлигини сақлайдиган, миллий қадриятларнинг ривожини таъминлайдиган янги авлодни дунёга келтириб маънавий ва жисмоний баркамол қилиб тарбиялайдиган, жамиятнинг асосий негизи ҳисобланувчи муқаддас маскандир. Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти И.А.Каримов унга шундай таъриф берган: «Оила - жамият негизи. Бизнинг давлатимизни ҳам катта бир оила деб тушуниш мумкин».